

מארכיון רינגנבלום

הארכיון של ד"ר רינגנבלום עמנואל. אוסף של מסמכים, מכתבים וגלויות החושפים זוויות אנושיות ואישיות שתיעדו את המתרחש, יומנים, ועתונות מחתרתית אשר הוטמנו בכדים. שני כדים ניצלו.

עדותו של פישלזון

6 ביוני 1942

זאמושץ'

"לעולם לא אוכל כבר להיות שמח, וספק אם יהיה עוד פעם ביכולתי להתאושש מן הזוועות שחווייתי" – מתחיל המודיע שלי, פישלזון, מרחוב נאלבקי 41 דירה 49, (בוורשה) אשר זה עתה הגיע מזאמושץ', יהודי בשנות הארבעים, אב לחמישה ילדים, מסורתי - "ואילולא רגש האחריות לאשתי ההרוסה וחמשת העוללים המסכנים, הייתי כבר מזמן, למרות האמונה העמוקה, עושה סוף לחיים הנוראים חסרי התקווה האלה. הגעתי למלכודת-המוות ששמו ווארשה, ואינני יכול עדיין להשלים עם המחשבה שבעזרת עבודה, ייצור, צחוק, בדיחות דעת לנוכח הקץ המתקרב אפשר להמשיך. מצד אחד אני מרוצה שהחיים נמשכים בדרכם, אבל מצד השני הרי זהו עוול הזועק לשמיים שאיננו מפזרים אפר על ראשינו. הרי כולנו אבלים". (בעיניו מופיעות דמעות, הנשמה נשברת).

"אתה שואל מדוע נסעתי לזאמושץ' (אשתו עוזרת: כי היהודי הזה איננו מניח לנו לשבת במקום אחד). לא - מפסיק אותה בעלה - הייתי חייב לעזוב את ווארשה, בגלל יוקר המחיה שהגיע עד עשרים וכמה זלוטי לקילו לחם. במאי 1941 שלחתי את אשתי עם הילדים וב-15 ליולי גם אני כבר הייתי בזאמושץ'. בחרתי בזאמושץ' כי מוצאי משם וכל ילד מכיר אותי שם. לפני המלחמה חיו בזאמושץ' 14300 יהודים. בשבוע של פרוץ המלחמה המונים ברחו לרוסיה, לעומת זאת הגיעו לשם (לזמושץ') פליטים וגולים מוולוצלאווק, לודז' וממקומות אחרים, ומספר היהודים הגיע עד 7500. כמה ימים אחרי בואי התרחש שם הגירוש הראשון – נשלחו 500 יהודים, בעיקר זקנים ומוגבלים, אבל לאו דווקא הם. נסעו גם אנשים אשר רצו פשוט להסתדר בעיירות קטנות יותר. את האקציה התחיל היודן-ראט. בדרך כלל אפשר לומר שהאקציה היתה מוצלחת. הושיבו את יהודים בישובים הקטנים שבסביבה

כמו גרבובייץ, לְסצ'ה, קומורוב, טישובייץ. הטרדות היומיומיות לא איפשרו להצטער על גורל המגורשים, אבל היה ידוע איפה הם נמצאים והגיעו מהם ידיעות טובות.

בתור וורשאי, בוודאי מעניין אותך ממה היהודים התפרנסו. חלק קטן עסק במסחר, זאת אומרת מכרו לכפרים סוכריות, נייר דבק נגד זבובים, סבון. הם הסתירו, אני מבקש את סליחתך, בתוך החזיה כמה זוגות גרבי משי, והביאו לעיר מכל טוב. עד הטרגדיה של חודש אפריל המחירים היו שם נמוכים בהרבה מאשר כאן, אבל 95% מהיהודים – גברים, נשים וילדים, עבדו אצל הגרמנים – לא התביישו, אלא עבדו בפועל ממש – מי במחנה איזביצה (השם בא מכך שבתקופתו הראשונה המחנה היה מורכב אך ורק מבחורים צעירים מאיז'ביצה – זה היה שדה-תעופה). אבל בחפירת בורות לשם הנחת צינורות מים עבדו אנשים, נשים וטף, בעזרת אתי חפירה, מכושים ופטישים. היחס של השלטונות הצבאיים (ווערמאכט) היה במשך כל הזמן, אפילו אחרי הגירושים, הגון למדי, לעתים אפילו יחסים משפחתיים. בחור אחד היה פונה אפילו לגרמני "אתה". אתה מתפלא – אבל שם זה היה טבעי ביותר. כל הפורענויות היו פעולה של הגסטאפו, שבפניה רעדו גם חיילים גרמנים. בשיחות הרבות עם גרמנים בדרגות שונות ובגיל שונה, הגעתי למסקנה שאנשי הגסטאפו והס.ס. שנואים על הצבא. הנה דוגמה קטנה: הבן שלי נסע בעגלה צבאית דרך הרובע היהודי (בזאמושץ' אין גטו כמו בוארשה) הרובע היהודי איננו מגודר ויהודים גרים יחד עם נוצרים. חוץ מזה בחלק של הרחובות מתגוררים אריים בלבד). עצר אותם ז'אנדארם, והחייל הגרמני רעד כולו בעת שהיה צריך להסביר מדוע הסיע יהודי. אם כי המעשה שלו היה חוקי לחלוטין, לפי פקודה מתאימה ואישור מפורש. בקיצור - יהודי זאמושץ' היו מצוידים באישורים מתאימים, היתרים עם תמונות וכל מה שצריך.

היו פועלים יהודים אשר בבואם למקום העבודה התפללו ואפילו קראו תהילים. לא פעם הבחורים הצעירים שיחקו ב"זולו" (משחק קלפים). היודן-ראט של זאמושץ' (23 חברים ויושב-ראש), בראש עם עו"ד גרפינקל שמוצאו מווארשה, לא ידע משום "קונצים" (קומבינציות). מה שהגסטאפו והמפקדה האזורית ציוו היה קדוש בעיני היודן-ראט. הגרמנים לא יכלו להתאונן על היודן-ראט שלהם. כל השלטון בזמושץ', כולל הגסטאפו והשלטון האזורי, הורכב מ-35 אנשים. בתחילת 1942, בתקופת החורף, ירד מבול של פקודות מכל המינים שמטרתם היתה לנתק את הקשר של היהודים עם הכפריים. על הימצאות של יהודי מטר אחד מחוץ לעיר כבר איים עונש מוות. באופן כזה מתו עשרות יהודים.

אימה אחזה ביהודים, אבל סכנה ממשית לא נראתה עדיין, אם כי אפשר היה לחוש בה. מעשה לובלין ממש זיעזע אותנו. ממש קשה היה להאמין. שמועות עקשניות חדרו למוחם וללבם של כולם. כל אחד חשב כיצר לברוח, ובתור וורשאי חשבת

לנסוע בחזרה לווארשה. התחלנו לטפל בהיתרי נסיעה. 40 אנשים עוד הספיקו לברוח, אבל בתחילת אפריל הגסטאפו הפסיק את הוצאת אישורי היציאה. אנחנו כולנו נשארנו במלכודת. המילה "גירוש" ריחפה באוויר ונשמעה בפי כל, אבל האם ילוד אשה היה מסוגל להבין את משמעותה? אנשים ניחמו את עצמם באומרם: א) זאמושץ' היא עיר בה כל היהודים עובדים בשביל הווערמאכט ולכן לא יגעו בהם; ב) היות וגירוש אחד כבר התרחש (יולי 1941), יסתפקו בזה; ג) אם כבר הדבר חייב להיות, יהיה זה לפי הדוגמה של השנה הקודמת, בידי הקהילה היהודית.

היהודים המשיכו ללכת לעבודתם היומיומית, אמנם במצב רוח מדוכדך וכך הרגיעו את העצבים. בעצם אגיד לך שהדבר דומה ללוויה. כאשר חולפים ליד לוויה, רחמנא ליצלן, כל אחד חושב שלו זה לא יקרה. כך היה גם אתנו – כל אחד הרגיע את עצמו במשהו אחר, אבל איש לא רצה ולו לרגע להשלים עם המחשבה שהדבר נוגע לו אישית.

ביום השני אחרי פסח, בשבת ב- 11 באפריל 1942, בשעה 11 בבוקר, הגיע ליודן-ראט שליח מהגסטאפו וציווה על העו"ד גרפינקל מיד להתייצב במפקדה האזורית. הורגש שמדובר כאן בדבר לא טוב, בפרט שכל הרחובות היהודים הוקפו באנשי ז'אנדרמריה.

היושב ראש התקבל בשעה 13:00 (בשעה 12:00 הגרמנים אוכלים ארוחת צהריים). כאשר נכנס, הוא הבחין שאנשי הגסטאפו, אשר תמיד היו לבושים בבגדים אזרחיים, לבשו הפעם מדי צבא. הוא שאל גרמני שהכיר טוב בשביל מה קראו לו, והוא ענה לו בציניות: "אתה כזה טיפש שאינך יודע? מדובר כאן בגירוש". רשמית ציוו עליו להתייצב שוב במפקדה האזורית יחד עם כל אנשי היודנראט. במהירות בזק פשטה הידיעה על הגירוש באוכלוסיה היהודית. קשה לתאר את הפאניקה שאחזה בכולם. ציפו לגרוע ביותר. בינתיים היושב ראש ערך רשימה של 1500 יהודים שהקהילה קבעה אותם כמועמדים לגירוש – בעיקר "זרים" (שאינם תושבי זמושץ' - המתרגם) ועניים. בשעה 3 בדיוק כל אנשי היודן-ראט הסתדרו בשורה בתוך החדר הגדול במשרד המפקדה האזורית. המפקד דיבר אליהם וציווה שתוך 45 דקות היודן-ראט חייב למסור 2000 יהודים לגירוש. מפקד הגסטאפו הוסיף 500, זאת אומרת 2500 נפשות, ואמר שאם הם לא יתייצבו במועד שנקבע בכיכר השוק, השלטונות יקחו אותם בעצמם. לשאלה אם מותר להם לקיים התייעצות קצרה, המפקד האזורי השיב בצעקה: "אתם חייבים לבצע את הפקודות שלנו ולא לפטפט" (ציטוט אוטנטי).

כיצד ניגש היודן-ראט לעבודה? כל אחד לקח לעצמו כמה בתים והודיע לכל היהודים שנמצאו שם שכולם, חוץ מהעובדים, חייבים להתייצב במקום האיסוף. אבל היו בין אנשי הועד "חרוצים" אשר ציוו על כולם, בלי יוצא מן הכלל ללכת לכיכר ושם כביכול יפרידו כבר את העובדים, המשפחות, וכו'. בנוסף על כך הגרמנים עצמם זירזו את היהודים (אני מדבר רק על השלטונות המקומיים). הם נכנסו, פשוט מאוד, לבתים אחדים וירו בכולם ללא יוצא מן הכלל – הן בילדי והן בזקנים חסרי הישע. במשך כמה דקות נפלו כך כמה עשרות יהודים. האנשים אשר כבר מקודם היו "מוכנים לדרך" יצאו לכיוון הכיכר. במשך זמן קצר המקום היה כבר מלא. היו שם כ-3000 איש. את מי שאיחר להגיע הגרמנים שלחו "צוריק נאך האוּזֶה" [בחזרה הביתה]. כל הנאספים הסתדרו בשיירה, אשר יצאה לדרך. הלכו לכיוון מסילת רכבת צדדית שהיתה מול מחנה איזביץ. בדרך ירו למוות ב-400 ילדים וזקנים בערך. בעת העלאתם לקרונות המשא נרצחו עוד 153 יהודים, אשר, כפי שמוסרים פועלים יהודים, עבדו במחנה איזביצה. גוויותיהם הושלכו לתוך הקרונות, יחד עם החיים. יחד עם המוני היהודים הוסעו גם (לפני הרכבת) שתי עגלות עם גוויות הילדים והזקנים שנורו בדרך.

בוודאי מעניין אותך לאן נשלחו היהודים? למחרת בשעה 6 בבוקר הרכבת זזה ממקומה. שליחים מיוחדים מסרו, שמהתחנה זאוואדי, שממנה מסתעפות המסילות ללובלין וללמברג, הרכבת נסעה לכיוון למברג, אבל אחרי התחנה בֶּלְזִ'ץ נפסקות כל הידיעות על הקורבנות. אני יכול להגיד לך רק דבר אחד: אסור להאמין בגרוע ביותר, אבל השכל הישר מאשר שורה ארוכה של ידיעות מהימנות האומרות כי בבלז'ץ ניספו לפחות 200,000 יהודים. כפי שמוסרים, כך זה מתרחש בבלז'ץ: כאשר הרכבת מגיעה מקבל אותה צוות גרמני ומכוון אותה למסילה צדדית, לתוך היער, שם נמצאים צריפים. מצוים על הקרבנות להתפשט עירומים ואת הבגדים לארוז לצרורות, ולכל צרור להצמיד פתק עם השם הפרטי ושם המשפחה. כביכול הולכים להתרחץ. כפי שמוסרים, מגיע קטר אשר ממנו נמשכים צינורות לתוך הצריפים. מדובר כנראה על המתה בגז (אחרים טוענים שהורגים בעזרת זרם חשמלי). אחר כך שורפים את הגוויות.

חורבן כזה לא חוותה עוד העיר. קשה לי לתאר לך את כל הפרטים, אבל דבר אחד אני יכול לומר לך: אף אחד כבר לא עוסק במסחר או בעבודה – בכולם אחז יאוש נורא. כל אלה אשר חשבו תמיד שהשיחרור כבר קרוב, שמטו את הכנפיים. המחיצה בין חיים ומוות נמחקה, ואולי האנשים היו המומים אחרי המכה הנוראה?

השלטונות ציוו על היודן-ראט לאסוף את בגדי "הנשלחים" ולערוך ספירת מלאי. בכל יום הם באו ודרשו בגדים כאלה או אחרים.

מיד אחרי השחיטה הגיעו לזאמושץ' כמה אלפי יהודים צ'כיים והכינו בשבילם מקום. בינתיים הצלחנו אני ואמי לצאת לווארשה באופן ליגאלי. כדאי להזכיר שבכל המחנות הצבאיים החיילים הביעו את הזדעזותם לנוכח הפשע שבוצע.

היהודים כבר לא רוצים עכשיו לכתוב מכתבים (הגסטאפו משמיד מכתבים מיהודים ליהודים). מדי פעם בא אלי פולני משם ומביא לי מכתב בידיש מידידי. ביום 27 במאי 1942 התרחש גירוש שני. לקחו 2000 יהודים צ'כיים ועוד בערך 500 יהודים שאספו מישובי הסביבה, כמו גרבוביץ, לאשצ'ב, קומרוב וטישובצה. הטרנספורט השני של 2500 נפשות גם נשלח לבלזץ. מתוך מכתב שאחד קיבל זה עתה, נודע שמתוכננים גירושים נוספים. בית החרושת של בלזץ עובד במלוא הקיטור. אין לי כבר מנוחה. הגרמנים הם כל יכולים, והגסטאפו אדיר עוד יותר.

ווארשה, 6 ביוני 1942.

איזור לובלין

רייוויץ (רעיאוויעץ)

ברייוויץ נמצאו לאחרונה כ-800 יהודים. מצבם החומרי היה משביע רצון.

ביום שלישי, 7 באפריל, ערב היום האחרון של פסח, הגיעו לעיירה המונית שוטרם גרמנים. בעיירה מייד השתרר אי-שקט. יהודים רצו אל היודן-ראט אשר הרגיע ששום דבר לא יקרה. אבל כעבור כמה שעות האוכלוסיה היהודית קיבלה פקודה שכל היהודים ללא יוצא מן הכלל - גברים, נשים, ילדים, זקנים, חולים - חייבים תיכף ומייד להתאסף ליד ה"רוגטקה", ביציאה מן העיר. בעיירה קמה בהלה גדולה. כשמונים אחוז מן היהודים צייתו לפקודה והתאספו במקום המיועד, האחרים הסתתרו בכל מיני מחבואים וחורים.

מייד לאחר שהיהודים התאספו במקום שנקבע, הם הוקפו על-ידי ז'אנדארמים. בין המוקפים נמצאו גם כל חברי היודן-ראט יחד עם היושב-ראש. על היושב ראש פקדו הגרמנים לעזוב את המקום ואת כמה מאות הנותרים החלו לגרש לכיוון של בלזץ. הצעידו אותם בקצב מהיר, וכל אלה שפיגרו נורו במקום. את התינוקות הם חטפו מזרועות האמהות, תפסו את רגליהם וקרעו את הגופים הקטנים לשניים. רוצחים

אחרים אחזו ברגלי העוללים ובכל הכוח הטיחו את ראשיהם בקיר או בעץ. כך נפלו כמאתיים קורבנות מתוך ה-500.

ביום רביעי, 8 באפריל, שביעי של פסח, התרחשו חיפושים קפדניים בכל העיירה – הגרמנים חיפשו בכל המקומות את היהודים המסתתרים. הם הצליחו למצוא כמאתיים איש, שלפו אותם ממחבואיהם, הפליאו בהם מכות נמרצות ואז שלחו אותם למחנה עבודה קרוכובצה.

אחרי החיפושים המדוקדקים האלה נותר עוד בעיירה מספר קטן של מסתתרים בעליות גג ובמחבואים שונים. המסתתרים התקיימו רק ממה שהביאו להם מכריהם הפולנים, תמורת תשלום או אפילו בחינם. ממכריהם נודע ליהודים על גורלם המר של 200 היהודים שנשלחו לקרוכובצה. **ביום שישי, 10 באפריל, הודיע ועד הכפר הפולני של ריוויץ ליהודים שנותרו בעיירה שעליהם להתייצב בועד עוד באותו יום.** אם ביום שנקבע מישהו מהיהודים יופיע ברחוב, יירו בו למוות ללא שום טענות ומענות. בלית ברירה יצאו 140 יהודים ממחבואיהם ויעוד באותו יום התייצבו בועד המקומי. שם עצרו אותם והם ישבו שישה ימים במאסר. אחר כך הושיבו אותם בעגלות, 10 איש בכל עגלה עם שומר ז'אנדארם, הסיעו אותם לחלם ושם שוחררו.

שברשין - שצ'בששין

במחצית הראשונה של חודש אפריל מצבה של האוכלוסיה היהודית של שברשין הורע בהרבה. הציטטות של המכתבים הבאים שנשלחו בימים 14 – 16 באפריל מתארים לנו את כל הזוועה: " המוות מרחף מול עיני האוכלוסיה היהודית. אנחנו זקוקים לרחמים גדולים. כל יום שאנו חיים – זו בשבילנו זכיה גדולה. לא מקבלים שום אוכל אפילו תמורת כסף. הלוואי שאלוהים שבשמיים ירחם עלינו, בפרט על הילדים שלנו... אתם לא יכולים לתאר לעצמכם את מצבנו. אנחנו אומרים : מה שלא יקרה, רק שנשאר ביחד."

"אנחנו מודים לאלוהים. אם אנחנו חיים עדיין עד היום, אז נקווה שנשאר בחיים. החיים מלאי פחד, אתם לא יכולים לתאר לעצמכם. עכשיו נתקבלה ידיעה שרכבת היהודים - תודה לאל – בוטלה. אם אלוהים יעזור ונוכל להתראות אתכם, יהיה מה לרשום בהיסטוריה..."

כבר שמונה ימים אנחנו לא מתפשטים ולא ישנים..."

ביום חמישי, 16 באפריל, ניסו 30 יהודים עשירים לעזוב את שברשין, אבל הגרמנים תפסו אותם בדרך וירו בכולם למוות.

קרשניק

באחד מימי הפסח הז'נדרמים הגרמנים אספו בכיכר השוק של העיירה את כל האוכלוסיה היהודית: גברים, נשים וילדים. אחר כך הם חילקו את הנאספים לשתי קבוצות: אלה שעובדים בשביל הגרמנים, ואלה שאינם עובדים. בקבוצה השניה היו מעל 400 איש (גברים, נשים וילדים) ואותם התחילו להוביל בברוטאליות אל הרכבת. המפגרים נורו בלי שום שהיות בדרך. נפלו כמה עשרות קורבנות.